

Hamit KABA

**MESAZHI I KONFERENCËS SË BUJANIT PËR BASHKIMIN
E KOSOVËS ME SHQIPËRINË DHE POLITIKA E
ALEATËVE TË MËDHENJ, 1944-1946**

Konferenca e Bujanit, është ngjarje madhore, jo vetëm për Kosovën, por për të gjithë shqiptarët. Deklarata e saj për bashkimin e Kosovës me Shqipërinë ishte dëshirë e kahershme e shqiptarëve, që nuk kishte mundur të realizohej në vitin 1913, kur shteti shqiptar i cunguar keqazi mori udhë, dhe as më vonë. Konferenca e Bujanit është një ngjarje e njohur dhe relativisht e studiuar, por sigurisht jo e shterur. Më duhet të theksoj se, vendimi i Konferencës së Bujanit për bashkimin e shqiptarëve në një shtet të vetëm ishte i justifikuar dhe plotësisht i ligjshëm, në përputhje të plotë me dëshirat e shqiptarëve dhe me Kartën e Atlantikut. Por, koha nuk punoi për realizimin e saj.

Pothuajse, gjithçka ishte kundër: vendimi i saj për bashkimin me Shqipërinë u dënua nga udhëheqja komuniste e Jugosllavisë në mars 1944; ndryshimi i kufijve në favor të Shqipërisë u anatemia e u kundërshtua ekstremisht nga qeveria jugosllave në emigracion; nuk u mbështet seriozisht nga Aleatët perëndimorë të luftës, ndërsa PKSH-ja dhe vetë Enver Hoxha, qëndruan në heshtje dhe nuk e shtruan këtë problem zyrtarisht deri në takimin e Titos me Hoxhën në Beograd, në qershor-korrik 1946. Kërkesat për zgjidhjen e problemit të Kosovës përmes mbajtjes së një plebishiti të mbikëqyrur nga Aleatët, sikurse pëlqehet në Kosovë, apo përmes shqyrtimit të saj në Konferencën e

Paqes, sikurse kishin folur dendur Aleatët e Mëdhenj perëndimorë u harruan.

Në rrethanat e pafavorshme ndërkombëtare, problemi i Kosovës u trajtua si një problem i brendshëm i Jugosllavisë Federative dhe i Republikës së Serbisë, apo si një çështje që mund të gjente zgjidhje të mëvonshme përmes mirëkuptimit të partive komuniste dhe qeverive të Jugosllavisë e Shqipërisë. Me këtë koncept u pajtuan edhe Aleatët perëndimorë të luftës. Duket se, që nga Kongresi i Përmetit i majit të vitit 1944, ideja e vetëvendosjes së Kosovës, në përshtatje me Kartën e Atlantikut, u zbeh shumë. Përkundrazi në atë Kongres mori jetë ideja e krijimit të një Federate Ballkanike,¹ që kishte bekimin e Bashkimit Sovjetik dhe të Stalinit. Por, kjo ide do të kundërshtohet fort nga dy Aleatët e Mëdhenj të Luftës - Britania e Madhe dhe SHBA-ja, dhe si rezultat ajo u fashit në dy vitet e para të pasluftës, për t'u ringjallur në vitin 1947 dhe 1948.

Në rrethanat kur populli i Kosovës ishte shprehur qartazi në Konferencën e Bujanit për bashkimin e saj me Shqipërinë, zgjidhja e problemit nuk ishte më vetëm një problem i saj. Aktorët kryesorë ishin në radhë të parë Partia Komuniste e Jugosllavisë, por edhe qeveria mbretërore jugosllave në emigracion, e cila ishte afruar me Titon dhe lëvizjen partizane nga qershori i vitit 1944, për të arritur kulmin me krijimin e qeverisë së përbashkët, por të sunduar nga komunistët jugosllavë në mars 1944. Një tjetër aktor ishte edhe Partia Komuniste e Shqipërisë, aleate e ngushtë e PKJ-së, të cilat po ecnin në të njëjtat shina për ndërtimin e sistemit të pasluftës. Pa dyshim, rol të madh kishin tre Aleatët e Mëdhenj: Britania e Madhe, SHBA-ja dhe BS-ja. Fatkeqësisht për këtë të fundit pothuajse na mungojnë dokumentet. Në studimin tim të shkurtër do të trajtoj kryesisht rolin e dy Aleatëve perëndimorë të luftës, jo gjatë gjithë periudhës së LDB-së, por vetëm nga vjeshta e vitit 1943 e mbrapa, atëherë kur misionet britanike dërguan përkohësisht disa anëtarë të BLO-ve në këtë krahinë.

¹ The National Archives and Record Administration (më tej: NARA), RG 226, File 827115, Raport i OSS-Shqipëri për OSS, Washigton D.C, 6 korrik 1944, 12.

BLO-të në Kosovë (1943-1944)²

Në fundin e vitit 1943 dhe fillimin e vitit 1944, disa anëtarë të misioneve britanike u vendosën përkohësisht në Kosovë, dhe pa hezitar shprehën nevojën e bërjes së një deklarate publike për të ardhmen e Kosovës. Bërja e një deklarate që të mbështeste të drejtën e vetëvendosjes së saj, përmes plebishitit apo diskutimit të çështjes së saj në Konferencën e ardhshme të Paqes, do të çonte më në rritjen e rezistencën antifashiste në Kosovë.

Në vjeshtën e vitit 1943 dhe janarin e vitit 1944 oficerët e SOE-s (Special Operations Executive), Piter Kemp, J. Hibberdine, Andy Hends patën kontakte me përfaqësuesit e nacionalistëve shqiptarë në Kosovë (sidomos me vëllezërit Kryeziu në Gjakovë), me Ejup Binakun, Selman Rizën dhe me drejtuesit e partizanëve kosovarë, Fadil e Mehmet Hoxhën. Ata konstatonin me të drejtë se, një pjesë e madhe e popullsisë së Kosovës nuk kishin besim tek Titoja dhe tek lëvizja e tij partizane.

“Komunizmi, shkruante Hibberdine, nuk gëzonte popullaritet, sepse komunizëm do të thoshte Tito, dhe Tito do të thoshte ndërhyrje jugosllave”.³ Ndërsa Peter Kemp u bind se, “asnjë veprim real ushtarak nuk do të kishte sukses, pa ndonjë deklaratë nga ana e Aleatëve, në mënyrë që populli i Kosovës të ishte i aftë të vendoste për fatin e vet dhe të formonte një qeveri pas një fitoreje aleate, me anë të një plebishiti të lirë”.⁴ Më 13 tetor Komiteti i Operacioneve Speciale shqyrtoi apelin e Peter Kemp-it dhe e hodhi atë poshtë menjëherë. Çështja nuk iu dërgua fare për shqyrtim Foreign Office. Një tjetër ushtarak britanik, S/Lt Harry Hodgkinson do ta theksonte domosdoshmërinë e bërjes së një deklarate në lidhje me Kosovën: “Një nga arsyet kryesore se pse shqiptarët nuk janë përpjekur maksimalisht në favor të çështjes aleate, është rishikimi i

² Po trajtojmë anëtarët e Misioneve Ushtarake Britanike, sepse OSS (Office of Strategic Services-Zyra e Shërbimeve Strategjike) nuk dërgoi ndonjë anëtar të saj në Kosovë.

³ Roderick Bailey, *Lufta e Fshehtë...*, 218, shënime nga ditari i kapitenit J. Hibberdine, 23 dhjetor 1943.

⁴ Roderick Bailey, *Lufta e Fshehtë...*, 221.

favorshëm i kufijve i zbatuar nga Boshti, dhe frika se, në rast të fitores së Aleatëve, ata në rastin më të mirë do të humbin, dhe në rastin më të keq kufijtë e Shqipërisë (të vitit 1913) do të rishikohen në favor të vendeve fqinje. Nuk ka dyshim se, nëse do të zbatohet Karta e Atlantikut, populli i zonave të aneksuara do të qëndronte me Shqipërinë e nuk do t'i kthehej Jugosllavisë”.⁵

Këto dëshira të shqiptarëve, të shoqëruara me heshtjen tonë, komentonte Hodgkinson, ka qenë si një “thumb” i ngulur në propagandën e Aleatëve, një “rast prove” për ta. Trajtimi i Kosovës, gjykonte ushtaraku britanik, nuk kishte qenë i mirë në të shkuarën, por nënvizonte ai, edhe Tito ishte shprehur me “terma mashtruese” (scathing terms). Hends mori pjesë në një takim në Konferencën e Bujanit dhe u njoh me dëshirat e shqiptarëve e madje vendimin e marrë prej saj, që Kosova t’i bashkohej Shqipërisë. Kemp, Hibberdine, Harry Fultz ishin gjithashtu të njohur me kërkesat e Lidhjes së Dytë të Prizrenit, të cilat synonin ruajtjen e shtetit të bashkuar shqiptar dhe mbrojtjen e territoreve shqiptare nga rikthimi i tyre në Jugosllavi. Dy anëtarët e BLO-ve kishin arritur në konkluzionin se, “shumica e shqiptarëve që ata takuan kishin takuar, simpatizonin qëllimet kryesore të Lidhjes..., duke shtuar më tej se, nuk janë pronarët e mëdhenj... që përbëjnë bazën e lëvizjes irredentiste, por njerëzit e thjeshtë...”.⁶ Lidhja e Dytë e Prizrenit, në vjeshtën e vitit 1944, bëri përpjekje për të kontaktuar e bashkëpunuar me kushte, me misionet aleate në Shqipëri.⁷ Propozimet e saj i paraqiti Rexhë Meta, i

⁵ TNA, WO 204/9558, “Çështja e Kosovës”, Harry Hodgkinson për Phillips Brockehurs, korrik 1944.

⁶ Roderick Bailey, Lufta e Fshehtë..., f. 219, cituar nga ditari i J. Hibberdine, 5 dhe 16 janar 1944.

⁷ NARA, RG 226, Entry 108, Box 83, H.T.Fultz për Frank Merrill, 29 shtator 1944; Rexhë Meta ishte delegat i Gucisë në Kuvendin Themelues të Lidhjes së Dytë të Prizrenit. Në Kuvendin e Tretë të Lidhjes, më 19. VI. 1944, u zgjodh anëtar i Komiteti Qendror dhe shef i Seksionit të Financave të këtij institucioni. Ishte njëkohësisht edhe pjesëmarrës aktiv në Mbledhjen konstituive të Grupit Irredentist të Gjakovës, mbajtur në këtë qytet në dhjetor të vitit 1943. Rexhë Meta kishte qenë shoqërues dhe përkthyes i gjeneralit britanik, Percy, ish-këshilltar i Xhandarmërisë Shqiptare në vitet 20-të.

cili bëri të qartë se, Lidhja e Dytë e Prizrenit ishte krijuar që të bashkonte kosovarët për mbrojtjen e Kosovës nga sllavët dhe në veçanti nga serbët e bullgarët pas largimit të gjermanëve. Por, duke parë se gjermanët ishin në largim e sipër dhe rikthimi i forcave serbe do të ishte i pashmangshëm, ajo bëri përpjekje për të bashkëpunuar me Aleatët.

Krerët e Lidhjes së Dytë të Prizrenit, sipas informacionit të mësipërm, shprehnin gatishmërinë e tyre se do të luftonin kundër gjermanëve, por me disa kushte: *së pari*, që Aleatët t'u jepnin garanci, se çështja e Kosovës do të zgjidhej në Konferencën e Paqes të Fuqive të Mëdha; *së dyti*, që të mos lejohej prej tyre, që “ushtritë sllave” të futeshin në Kosovë; *së treti*, që një komision anglo-amerikan të dërgohej në Kosovë dhe të përgatiste një raport për situatën në këtë rajon; *së katërti*, të lejohej që përfaqësuesit e Kosovës t'i dërgonin një letër Shtabit të Forcave Aleate; *së pesti*, të kthehej në Kosovë një anëtar i BLO-ve me qëllim që të zhvillonte konsultime të mëtejshme. Krerët e Lidhjes së Prizrenit shprehnin shqetësimin se, ndërkohë që Aleatët nuk kishin vendosur ende për të ardhmen e Kosovës, trupat serbe mund ta pushtonin atë.⁸ Për një përpjekje të Lidhjes së Dytë të Prizrenit për të vendosur lidhje e bashkëpunim me Aleatët anglo-amerikanë, njoftojnë edhe burimet jugosllave. Në gusht të vitit 1944, Xhafer Deva, dërgoi në Shkup, nënprefektin e Gjilanit, Hamdi Krujën, me detyrë “të vendosë lidhje me anglezët në Greqi” dhe për të themeluar Komitetin e Lidhjes së Dytë të Prizrenit për Qarkun e Shkupit. Kruja, dërgoi një njeri të tijin në Manastir, mirëpo shpejt ky qytet ra në duart e partizanëve jugosllavë dhe përpjekja dështoi.⁹

⁸NARA, RG 226, Entry 108, Box 83, H.T.Fultz për Merrill, 29 shtator 1944. LD, sipas dokumentit kishte kontakte të ngushta me grupin e njohur si Irredentistët Kosovarë, nga të cilët më të rëndësishmit ishin Selman Riza, Ajub Binaku dhe Halim Spahia. Në përbërje të Komitetit Lidhjes ishin: Xhafer Deva, Rexhep, Krasniqi, Asllan Boletini, Mahmud Shaban Pasha, Sulejman Ashkiu, Rexhë Meta, Rexhep Mitrovica, Qazim Bllaca dhe Ismail Mitrovica.

⁹ДАРМ. Ф. ВИИ, М. 349, Реферат о Национално Демократским Шиптарски Комитета; shih edhe: Qerim Lita, “Referat për Komitetet Nacional Demokratike

Dokumentacioni dëshmon se, kërkesat e Lidhjes së Dytë të Prizrenit (LDP) nuk u morën në konsideratë nga misionet aleate. Rrethanat e krijuara në mbarim të luftës nuk e favorizonin kompromisin e kërkuar prej tij. Drejtuesi i OSS-së për Shqipërinë, Harry Fultz, gjykonte se LDP kishte frikë nga pushtimi serb i Kosovës, i cili mund të ndodhte para marrjes së vendimit për të ardhmen e saj. Si rezultat, ata po u drejtoheshin Aleatëve për ndihmë, ndërkohë që nuk ishin të gatshëm të ndërprisnin rezistencën ndaj “okupatorëve” sllavë, qofshin ata partizanë apo çetnikë. LDP mbështeste Divizionin Skënderbej, por e kundërshtonte veprimtarinë e tij jashtë Kosovës, me qëllim që së bashku të mbronin territoret e tyre. Informacioni i Rexhë Metës iu dërgua qendrës së OSS-së (Office of Strategic Services-Zyra e Shërbimeve Strategjike), por Aleatët, vinte në dukje Fultz, nuk ishin të gatshëm të bashkëpunonin me “një grup të kompromentuar”, pa dhënë prova se do të luftonin seriozisht me “hunët” (gjermanët).¹⁰

Hibberdine, më 9 janar i kishte sugjeruar Kajros, që të mbështeteshin tek nacionalistët shqiptarë, si grupi më i fuqishëm në Kosovë. Por, në Kajro gjykonin se, mbështetja e tyre do krijonte vështirësi me partizanët jugosllavë, dhe si rrjedhojë do të përshpejtohej lufta civile. Angazhimi britanik me Titon në vitin 1944, - shkruan Roderick Bailey, - ishte sigurisht thelbësor, ndërkohë që vëzhguesit në Kajro mendonin se mbajtja e marrëdhënieve të mira me partizanët në Kosovë dhe më gjerë, mund të ishte frytdhënëse për britanikët. Në janar 1944 oficerët britanikë dhe vëllezërit Kryeziu u pajtuan për organizimin e një kryengritjeje të përgjithshme në Kosovë. Por pikërisht në këtë kohë, Kempit i erdhi urdhri nga eprorët e tij të SOE, për t’i ndërprerë të gjitha kontaktet me ta, me arsyetimin se partizanët komunistë po protestonin kundër marrëveshjes së Kempit me krerët e rezistencës jekomuniste. “Marrëdhëniet tona me partizanët jugosllavë”, - thuhej

Shqiptare”, Agjencia Shtetërore e Arkivave të Kosovës, Prishtinë, 2009, 14; Qerim Lita, “Shaban Efendia atdhetar i devotshëm”, Kumanovë, 2010, 154.

¹⁰ NARA, RG 226, Entry 108, Box 83, H.T.Fultz për Merrill, 29 shtator 1944

në mesazhin e SOE, - “kanë një rëndësi vendimtare”.¹¹

Bashkëpunimi i oficerëve të SOE-s në Kosovë me përfaqësuesit e shqiptarëve të kaheve të ndryshme përfundoi pa sukses. Më 22 janar 1944, Kemp u udhëzua nga Kajro që të ndërpriste të gjitha kontaktet me nacionalistët në Kosovë.¹² Pas tij, u larguan nga Kosova edhe dy oficerët e tjerë britanikë. Urdhrin për të ndërprerë bashkëpunimin, Peter Kemp në ditarin e vet ia adreson mospajtimit të Titos me praninë e britanikëve në Kosovë dhe marrëdhënieve të tij të mira me misionet britanike në Jugosllavi.

Largimi i Kempit u shoqërua me ndalimin e veprimtarisë së mëtejshme të SOE-s në Kosovë. Interesimi i britanikëve për Kosovën nga fundi i janarit dhe fillimi i shkurtit u zbeh. Më 30 janar 1944, Kajro i dërgoi kolonelit Hands dhe majorit Kemp mesazhin e mposhtëm: “Mbani në mendje se ne nuk jemi të interesuar për operacionet jashtë kufijve të vjetër të Shqipërisë” dhe se “nuk mund të kërkohej një qëndrim britanik për Kosovën, jashtë politikës britanike me Jugosllavinë, ku Tito do të jetë aleati i vetëm”.¹³ Nga ana tjetër, duke konstatuar se brenda shtetit jugosllav ekzistonte një popullsi e madhe shqiptare që ishte e vendosur të bashkohej me Shqipërinë, Misioni Ushtarak britanik pranë Titos, në prill 1944 propozonte që “e ardhmja e Kosovës do të vendosej me plebishit. Kufiri i saj, po të jetë e nevojshme, mund të caktohej në favor të Shqipërisë”.¹⁴ Pavarësisht nga kërkesat e propozimet e ushtarakëve britanikë të terrenit, politikën e bënte qeveria dhe kryeministri W. Churchill. Rezistenca antifashiste në Kosovë, për shkak të rrethanave të brendshme e të jashtme, mbeti e kufizuar. Në raportin që Philip Leake (në postin e shefit të seksionit shqiptar pranë Komitetit të Operacioneve Speciale), i përcillte Kajros dhe seksionit jugosllav në Bari më 30 janar 1944, bënte të qartë rëndësinë e pakët ushtarake që kishte lëvizja e rezistencës në Kosovë, pavarësisht nga vinte ajo, nga

¹¹ Noel Malcolm, *Kosova - Një histori e shkurtër...*, 390.

¹² Roderick Bailey, *Lufta e Fshehtë në Shqipëri...*, 223.

¹³ Ana Lalaj, *Dosjet e Luftës...*, 167.

¹⁴ *AIH*, Fondi: FO, viti 1944, dos. A. V. 159, 2. Mbi çështjet e kufijve shqiptaro-jugosllavë dhe shqiptaro-grekë.

nacionalistët apo nga partizanët. Partizanët, - theksonte P. Leake, - duhej të dekurajoheshin nga krijimi i formacioneve të mëdha, për shkak të vlerës së pakët ushtarake, ndërsa me nacionalistët dhe irredentistët do të mbaheshin kontakte vetëm për qëllime zbulimi e për propagandë subversive.¹⁵

Kosova dhe Aleatët e Mëdhenj pas mbarimit të luftës

Misionet britanike dhe amerikane në Shqipëri e në Jugosllavi, në mbarim të luftës dhe gjatë vitit 1945 ndiqnin me vëmendje zhvillimet e ngjarjeve, regjimet e ngjashme që po vendoseshin në këto dy vende dhe pasojat që do të sillte krijimi i Federatës Ballkanike. Përfaqësuesi politik i SHBA-së në Caserta, Alexander Kirk, në tetor 1944 shfaqte dyshimin se Titoja dhe Hoxha ishin angazhuar në bisedime sekrete për të pranuar “kufijtë e vitit 1941 dhe një marrëveshje në lidhje me çështjen e Kosovës”.¹⁶ Misioni amerikan i OSS-së në Shqipëri analizonte përmbajtjen e notës për njohje, që qeveria shqiptare u kishte drejtuar qeverive të Aleatëve të Mëdhenj, por nuk vinte re asnjë gjurmë të përmendjes së Kosovës.¹⁷ Situatën e paqartë në lidhje me çështjen e Kosovës e dëshmojnë qartazi deklaratat kontradiktore të ministrit të parë të Jashtëm jokomunist të Shqipërisë, Omer Nishani, dhe të Sekretarit të Këshillit Antifashist Nacionalçlirimtar, Koço Tashko, gjatë takimeve private e zyrtare me pjesëtarë të Misionit Ushtarak Amerikan e Francez në Shqipëri në fillim të vitit 1945. Sipas burimeve të OSS-së në Shqipëri, Omer Nishani, në shkurt 1945, kishin bërë deklaratën e mëposhtme në lidhje me të ardhmen e Kosovës: “qeveria e tij, (e Shqipërisë, H. K.) kishte rënë dakord me mareshalin Tito, sipas së cilit Kosova do të bëhej anëtare autonome e

¹⁵ Ana Lalaj, *Dosjet e Luftës...*, 166.

¹⁶ NARA, RG 59, 857.01/10.21 44. Telegram i Alexander Kirk [përfaqësues politik i Departamentit të Shtetit pranë Shtabit të Forcave Aleate të Mesdheut në Caserta] për Sekretarin e Shtetit, 21 tetor 1944.

¹⁷ *Gazeta Bashkimi*, Organ Central i Frontit Antifashist Nacionalçlirimtar, Tiranë, 4 janar 1945.

Federatës Jugosllave, duke shtuar më tej se, qeveria e tij mbështet idenë e Federatës Ballkanike të pasluftës, por u tregua i rezervuar që të jepte detaje të mëtejshme. Por ai tregoi më tej, se ky subjekt ishte diskutuar në takimet e kabinetit”.¹⁸ Shqiptaro-amerikani i OSS-së në Shqipëri, Stephen Peters, komentonte në maj 1945 diskutimet kontradiktore ndërmjet O. Nishanit dhe Koço Tashkos. “Nishani,-raportonte Peters, - shprehej se “Kosova nuk është një shtet autonom, por pjesë e Serbisë dhe Maqedonisë Federale, ndërsa i dyti, mbronte versionin se, ende nuk ishte arritur ndonjë marrëveshje për Kosovën, dhe se problemi i saj ishte shtyrë deri në çlirimin e Jugosllavisë dhe rënien e Gjermanisë”.¹⁹

Shumica e shqiptarëve e dëshironin bashkimin e Kosovës me Shqipërinë, por gradualisht zërat e atyre që flisnin hapur për këtë çështje po shuheshin. Njerëzit që shpreheshin hapur për bashkimin e Kosovës me Shqipërinë vinin kryesisht nga radhët e kundërshtarëve politikë të regjimit komunist, nga të akuzuar e dënuar për krime lufte, të larguar në male si kundërshtarë të regjimit të ri dhe përgjithësisht nga krahun nationalist. Ndjeshmëri e lartë për Kosovën vihej re te popullsia e zonave veriore të vendit, në kufi me Kosovën, të cilët ishin privuar nga disa liri e të drejta, që i kishin pasur gjatë kohës së luftës, kur Kosova ishte e bashkuar me Shqipërinë. Të pakënaqur me regjimin komunist të vendosur në Kosovë ishin edhe mësuesit shqiptarë të dërguar në këtë krahinë gjatë periudhës së luftës, shumica e të cilëve u kthyen në Shqipëri. Drejtuesi i misionit civil jozyrtar të SHBA-së në Shqipëri, Joseph E. Jacobs, në raportin që i drejtonte Departamentit të Shtetit (DSH) më 16 gusht 1945, i kishte kushtuar disa faqe problemit të kufijve shqiptaro-jugosllavë dhe projektit të Federatës Ballkanike. Ai i sugjeroi DSH-së që kufijtë ndërmjet të dy vendeve të korrigjoheshin, duke i kaluar Shqipërisë një pjesë e

¹⁸ NARA, RG 226, File 114988, Informacion I OSS-Shqipëri për OSS, Washington D.C-konfidenciale, 7 shkurt 1945.

¹⁹ NARA, RG 226, Entry 16, File 130063, f. 1. Raport nr. 16 i Stephen Peters, “Albanian Views on Kosovo” (Vështrime shqiptare mbi Kosovën), Tiranë, 19 maj 1945.

territoreve shqiptare në Jugosllavi. Sidoqoftë, për shkak të ndjeshmërisë së lartë historike të serbëve, diplomati amerikan nuk e rekomandoi bashkimin e të gjitha territoreve shqiptare nën Jugosllavi me Shqipërinë, por vetëm një pjesë të tyre. Ndryshimi i kufijve, sipas propozimit të Jacobs, do të shoqërohej me zhvendosjen e popullsisë përkatëse në të dyja anët e kufirit. Nga ky korrigjim, popullsia shqiptare do të zmadhohej dhe do të arrinte në rreth 1.5 milion banorë, ndërsa tokat e pasura të Kosovës do të shërbenin për ushqimin më të mirë të popullsisë shqiptare.²⁰ Sidoqoftë, territori dhe popullsia e shteti shqiptar edhe pas këtij bashkimi do të vazhdonte të ishte më e vogël se e të gjitha shteteve të tjerë të Ballkanit. Jacobs, duke pasur në konsideratë dobësinë dhe rreziqet që i vinin shtetit shqiptar nga fqinjët e tij më të fuqishëm, i propozonte DSH-së mundësinë e krijimit të një Federate Ballkanike, ku të përfshiheshin Jugosllavia, Bullgaria, Rumania e mundësisht edhe Greqia.²¹

Propozimi për krijimin e Federatës Ballkanike, si një zgjidhje brenda treshes së familjes socialiste, (Jugosllavi, Bullgari e Shqipëri) u kundërshtua me forcë nga qeveritë e BM-së dhe SHBA-së. Projekti i Federatës Ballkanike, në rrethanat e rajonit të ndarë, nuk pajtohej me interesat e Perëndimit e në veçanti të Britanisë së Madhe. Me bekimin e Moskës dhe me iniciativën e Titos, federata e re, që do të shtrihej nga deti Adriatik në Detin e Zi, do të ushtronte presion të madh mbi Greqinë dhe tërësinë e saj tokësore, si rezultat i pretendimeve jugosllave për Maqedoninë Greke me qendër Selanikun dhe rrezikun e bashkimit të Maqedonisë së Vardarit me Maqedoninë e Pirinit, ndërsa Greqia do të ndjehej e pafuqishme për t'u përballur me fqinjët e vet më të fortë. Nën tryshninë e vendeve komuniste do të gjendej edhe Turqia, një vend që i përkiste gjithashtu sferës së influencës perëndimore.

²⁰ NARA, RG 59, 875.00/8-1645, f. 27-28. Raporti final i Misionit Special Amerikan në Tiranë, drejtuar Departamentit të Shtetit, Seksioni VI, Marrëdhëniet Ndërkombëtare, 16 gusht 1945.

²¹ Po aty.

Pasojat negative të krijimit të Federatës Ballkanike u analizuan nga Komiteti i Shefave të Shtabit të Ministrisë Britanike të Luftës në dhjetor 1944.²² Me shqetësimet e britanikëve në fillim të vitit 1945, u bashkuan edhe amerikanët, të cilët ia bënë të ditura edhe qeverisë sovjetike, e cila në janarin e vitit 1945 u detyrua që të modifikonte qëndrimin e saj ndaj krijimit të Federatës Ballkanike. “Duhet të jetë pikërisht ky qëndrim që ka ndikuar tek Stalini për të adoptuar një taktikë të re, jo marrëveshje për bashkim në një federatë, por traktat aleance dhe ndihmë të ndërsjellët midis Jugosllavisë dhe Bullgarisë”.²³ Stalini, ka shkruar diplomati Shaqir Vukaj, e frenoi krijimin e Federatës Jugosllave-Bullgare, në takimin që pati me delegacionin jugosllav, më 9 janar 1945, edhe për një arsye tjetër, që kishte të bënte me pretendimet e pajustificuara territoriale të Jugosllavisë së re ndaj vendeve fqinje, realizimi i të cilave do të çonte në krijimin e një shteti të madh jugosllav, që do të dominonte Ballkanin e më gjerë.²⁴

Heshtja e qeverisë shqiptare për Kosovën u bë objekt kritikash nga misionet britanike e amerikane në Shqipëri dhe u shfrytëzua prej tyre. Gjatë një bisede me Liri Gegën, zëvendës shefi i misioneve ushtarake britanike në Shqipëri, Alan Palmer, kishte bërë pyetjen: “Tash që Jugosllavia nuk është vend imperialist, a do të kërkonte Kosmetin?”.²⁵ Gjenerali Hodgson [drejtues i Misionit Ushtarak Britanik në Shqipëri] habitej se si qeveria shqiptare nuk kishte dhënë asnjë deklaratë për qëndrimin e saj ndaj Kosovës, ndërsa masat e gjëra shqiptare, madje edhe nëpunësit shqiptarë nuk e dinin se në duart e kujt gjendej Kosova dhe as se si do të zgjidhej çështja e saj. Përfaqësuesin diplomatik të Jugosllavisë në Tiranë, Velimir Stojniqin, e shqetësonte interesimi i Misionit Ushtarak Britanik për Kosovën. Më 12 korrik 1945 ai i raportonte qendrës së tij në Beograd se, “të gjithë

²² TNA, HS. MO1. COLL 64/5, tepër sekret, 6 dhjetor 1944.

²³ Ana Lalaj, *Dosjet e Luftës...*, 382.

²⁴ Shaqir Vukaj, *Rusia dhe Kosova (shënime të një diplomati)...*, 74-75.

²⁵ *Marrëdhëniet shqiptaro-jugosllave, 1944-1948 ...*, vëll. I, f. 69, shih: AJ. 507, IX, 1/I-8, listova 14, 1945.

oficerëve anglezë u intereson njëlloj çështja e Kosovës. U intereson shumë se çfarë mendojnë shqiptarët për Kosovën, nga fshatari e deri te kryetari i Këshillit dhe i Qeverisë. Gjithashtu, vazhdon më tej Stojniqi, Hodgson-i është shprehur se “Kosova e Rrafshi i Dukagjinit për Shqipërinë janë shumë më të rëndësishme se sa Epiri i Veriut”.²⁶ “Për sa më sipër, komentonte emisari jugosllav, mund të gjykohej se anglezët në Shqipëri, me punën e tyre përpiqen që çështjen e Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit ta shtrojnë para masave, ndërsa këtë çështje masat ta shtrojnë si kërkesë, me qëllim që, të tronditej miqësia dhe marrëdhëniet midis Jugosllavisë dhe Shqipërisë”.²⁷

Partia Komuniste e Shqipërisë

Që nga rënia e regjimit komunist, qëndrimi i PKSH-së ndaj çështjes së Kosovës është debatuar nxehtësisht në qarqet akademike dhe në diskursin publik. I nxitur nga nacionalizmi apo nga mungesa e njohurive historike, shumë historianë, të ndikuar nga përkatësia ideologjike e politike kanë speculuar me faktin, se pse Qeveria shqiptare nuk i paraqiti pretendimet për Kosovën në Konferencën e Paqes së Parisit. Në këto rrethana, po përpiqemi të ndërftojmë në debatin me qëllim që të hedhim pak dritë mbi këtë çështje. Po mundohemi të shpjegojmë përmes një qasjeje krahasuese, të mbështetur në një këndvështrim faktual, për të përcaktuar nëse komunistët shqiptarë kishin apo nuk kishin shanse që të pretendonin me sukses për Kosovën në forumet ndërkombëtare, që vendosën rendin evropian të pasluftës. Do të mundohemi të shpjegojmë se cili qe qëndrimi i tri Fuqive të Mëdha aleate ndaj çështjes së Kosovës në periudhën e LDB-së deri në Konferencën e Paqes së Parisit. Rezulton se, Kosova nuk u bë pjesë e agjendës ndërkombëtare. Fuqitë e Mëdha

²⁶ Po aty, 110. Raport i Velimir Stojniqit, ministër Fuqiplotë i Jugosllavisë në Shqipëri, drejtuar Ministrisë së Punëve të Jashtme të Jugosllavisë, “Situata politike në Shqipëri në gjysmën e parë të vitit 1945”, 12 korrik 1945, shih: AJ. 507, IX, 1/II-47.

²⁷ Po aty.

aleate e konsideruan Kosovën, një çështje të brendshme të Jugosllavisë Federative dhe e lanë zgjidhjen zyrtare të saj në duart e partive dhe qeverive të dy vendeve. Krijimi i Federatës Ballkanike, të dominuar nga BS në tri vendet ballkanike u kundërshtua fort nga BM-ja dhe SHBA-ja, ndërsa Stalini luajti me krijimin e saj. Fillimisht e mbështeti, ndërsa më vonë e pengoi krijimin e saj, për shkak të ambicieve hegjemoniste të Jugosllavisë në Ballkan dhe veçanërisht në Shqipëri. Pas ndarjes së Jugosllavisë me BS dhe vendet e tjera të Bllokut Komunist, ushqe shpresën iluzore, se me ndryshimet e ndodhura, Stalini do ta pranonte bashkimin e Kosovës me shtetin shqiptar. Por Stalini e refuzoi propozimin e Enver Hoxhës në vitin 1949 për ndryshimin e kufijve. Pas kësaj kohe kjo çështje u “arkivua”.

Udhëheqja komuniste e Shqipërisë së paku që nga Kongresi i Përmetit i majit të vitit 1944, kishte heshtur për problemin e ribashkimit të Kosovës me Shqipërinë dhe kishte mbështetur idenë e krijimit të Federatës Ballkanike. Ajo u tregua shumë e rezervuar për të kërkuar bashkimin e Kosovës me Shqipërinë si gjatë Luftës së Dytë Botërore ashtu edhe në vitet e para pas mbarimit të saj. “Pikëpamjet tona, - ka shkruar Enver Hoxha, - kanë qenë se, ne nuk mund të ngrinim çështjen e Kosovës për bashkimin e saj me Shqipërinë gjatë kohës së Luftës, por shqiptarët e Kosovës duhej të luftonin kundra fashizmit në kuadrin e Jugosllavisë, dhe mbas fitores kjo çështje do të zgjidhej nga të dy partitë komuniste motra dhe regjimet demokratike popullore që do të vendoseshin në Shqipëri dhe në Jugosllavi. Në pragu e çlirimit të Jugosllavisë dhe Shqipërisë, - shkruan ai më tej, - përsëri ne kemi menduar se, nuk mundej ta shtronim çështjen e bashkimit të Kosovës me Shqipërinë, pse ishim përpara detyrave të forcimit e konsolidimit të pushteteve tona demokratike popullore”.²⁸ Enver Hoxha është përpjekur që ta argumentojë heshtjen e mbajtur

²⁸ AQSH, F. 14/AP, V. 1949, D. 1, Lista 3, fl. 2-3. Letër e Enver Hoxhës drejtuar KQ të PK (b)BRSS në emër të KQ të PKSH-së; Enver Hoxha, *Ditar për çështje ndërkombëtare (1966-1967)*, vëll. 4, Instituti i Studimeve Marksiste-Leniniste pranë KQ të PPSH-së, Tiranë: 1982, 216.

nga PKSH-ja për Kosovën edhe me situatën e vështirë ndërkombëtare dhe rrezikun që kjo paraqiste për sigurinë e vendit nga ndonjë sulm i mundshëm i “vendeve imperialiste”. “Kosova, - ka shkruar ai, - ishte më pak në rrezik duke qëndruar në kohët e para e bashkuar me Jugosllavinë”.²⁹

Problemi i së ardhmes së Kosovës u diskutua gjatë bisedimeve të Titos me Enver Hoxhën në Beograd, (3 qershor - 2 korrik 1946)³⁰. Ndonëse nuk e njohim procesverbalin e takimit, kemi dy dëshmi të rëndësishme, të nxjerra nga arkivat ruse: *së pari*, takimin e Enver Hoxhës me ministrin e BS-së në Shqipëri, Dimitri Çuvahin-in, menjëherë pas kthimit të tij nga Beogradi, më 3 korrik, dhe *së dyti*, bisedën e ministrit jugosllav në Shqipëri, Josip Gjergjas me Çuvahin-in më 5 korrik.³¹ Enver Hoxha ka shkruar gjithashtu për këtë ngjarje në librat e tij me kujtime të botuara në fillim të viteve ‘80-të.³² Diplomati sovjetik ka shënuar në ditarin e tij, fjalët që Enver Hoxha i kishte thënë Titos në lidhje me Kosovën. “Enver Hoxha, - shkruan ai, - mendonte se çështja e Kosovës dhe e Rrafshit të Dukagjinit, duhej që në njëfarë mënyre të zinte vend në Traktatin e Miqësisë dhe të

²⁹ AQSH, F. 14/AP, V. 1949, D. 1, Lista 3, fl. 4. Letër e Enver Hoxhës drejtuar KQ të PK (b)BRSS në emër të KQ të PKSH-së. Dokumentet e arkivave amerikane e britanike nuk të çojnë në konkluzionin se Shqipëria në vitin 1945-1946 ishte e kërcënuar nga ndonjë sulm imperialist, sikurse shkruan E. Hoxha. Në këtë kohë në Shqipëri gjendeshin misionet civile e ushtarake të Britanisë së Madhe, SHBA-së e Francës, relacionet e të cilëve favorizonin njohjen e qeverisë shqiptare.

³⁰ *Vostochnaja Evropa v Dokumentah Rossijskih Arhivov, 1944-1953*, Tom I, 1944-1948, Rossijskaja Akademia Nauk, Moskva: Novosibirsk, 1997, f. 474. Nga biseda e Enver Hoxhës me D.S. Çuvahin-in, 3 korrik 1946.

³¹ Hamit Kaba, Ethem Çeku, *Shqipëria dhe Kosova në arkivat ruse, 1946-1962*, Prishtinë: 2011, 31. Nga biseda e D. S. Çuvahin-it me Josip Gjergjan, Tiranë, 5 korrik 1946, CF VE, T.I. AVP RF, F. 06, Op. 8, P. 22, D. 319, L. 30-33. Josip Gjergja ishte dëshmitar okular i takimit, sepse ai shërbeu si përkthyes i bisedës së Titos me Enver Hoxhën në bisedimet e Beogradit.

³² E. Hoxha, *Titistët...*, 259-260. “...Titoja më pyeti ç’mendoja unë për zgjidhjen e çështjes së Kosovës dhe të viseve të tjera shqiptare në Jugosllavi. Heshta një moment për t’i përmbledhur në mënyrë sa më koncize e të plotë pikëpamjet tona për këtë problem të rëndësishëm...”.

Ndihmës Reciproke. Nëse kjo nuk do të bëhej, elementët reaksionarë në Kosovë e Rrafsh i Dukagjinit dhe po ashtu edhe në Shqipëri, do të bëjnë propagandë të madhe, duke shpallur se qeveria e tanishme shqiptare po ia shet këto krahina Jugosllavisë”.³³

Titoja e pranoi parimisht, të drejtën e bashkimit të Kosovës me Shqipërinë, e cila herët apo vonë do t’i kthehet asaj, por e konsideroi atë të parakohshme. Ai gjykonte se, “as situata e brendshme në Jugosllavi dhe as situata ndërkombëtare në përgjithësi, nuk e favorizojnë ngritjen e çështjes së bashkimit të këtyre krahinave me Shqipërinë”.³⁴ Titoja ofroi si rrugëzgjidhje të shpejtë hapjen e kufirit jugosllavo-shqiptar, me qëllim që shqiptarët e të dy anëve të lëviznin lirisht ndërmjet tyre, por Enver Hoxha shfaqti mendimin, se ky problem kërkonte një studim të posaçëm dhe se kësaj çështjeje do t’i ktheheshin më vonë.³⁵

Kosova dhe territoret e tjera shqiptare iu ribashkuan Jugosllavisë me forcë. Më 8 shkurt 1945 J. B. Tito kishte dekretuar urdhrin për vendosjen e administrimit ushtarak në Kosovë. Problemi i Kosovës nuk u shtrua fare në Konferencën e Paqes, sikurse ishte artikuluar disa herë gjatë Luftës së Dytë Botërore. Dukej sikur të gjitha palët nuk donin ta preknin këtë temë. Aleatët nuk kishin motive që të merreshin me zgjidhjen e problemit të Kosovës dhe të respektonin Kartën e Atlantikut. Për Britaninë e Madhe “peshorja” anonte nga Jugosllavia e Titos, e cila ishte vend fituese e luftës dhe si e tillë nuk ishte objekt diskutimi në Konferencën e Paqes të Parisit. Konfigurimi i Ballkanit pas mbarimit të LDB-së ishte në favor të Moskës, e cila ishte aleate e Jugosllavisë, si vend komunist dhe sllav njëkohësisht. Shteti shqiptar i lidhur ngushtë me Jugosllavinë, më nuk e kishte as forcën, as vullnetin dhe as prestigjin ndërkombëtar të kërkonte Kosovën.

³³ *Vostochnaja Evropa v Dokumentah Rossijskih Arhivov ...*, Tom I, 476.

³⁴ *Shqipëria dhe Kosova në arkivat ruse, 1946-1962...*, 31. Nga biseda e D. S. Çuvahin-it me Josip Gjergjan, Tiranë, 5 korrik 1946, CF VE, T.I. AVP RF, F. 06, Op. 8, P. 22, D. 319, L. 30-33. Josip Gjergja ishte dëshmitar okular i takimit, sepse ai shërbeu si përkthyes i bisedës së Titos me Enver Hoxhën.

³⁵ *Vostochnaja Evropa v Dokumentah Rossijskih Arhivov ...*, Tom I, 477.

Pozita e tij ndërkombëtare ishte e dobët: ai nuk kishte qeveri të njohur nga Aleatët e Mëdhenj, nuk konsiderohej zyrtarisht si vend aleat i luftës, nuk ishte pranuar në Organizatën e Kombeve të Bashkuara dhe nuk kishte vendosur marrëdhënie diplomatike me SHBA-në dhe Britaninë e Madhe. Shtetit shqiptar i qëndronte mbi krye rreziku i copëtimit, si rezultat i pretendimeve greke për Shqipërinë e Jugut.³⁶

³⁶ Hamit Kaba, “Kosova në kryqëzim gjeopolitik: Shqipëria, Jugosllavia dhe Fuqitë e Mëdha (1945-1948), *Studime historike*, nr. 1-2, 2021, Instituti i Historisë, Tiranë: 2021, 229-259.